

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
مركز تحقيقات ياست علي لوم

جستارهایی در باب آینده پژوهی

تأليف و ترجمه:

سعيد خزايي

مصطفى حسيني گلکار

سر شناسه: خزایی، سعید، ۱۳۴۱ -

عنوان و نام پدیدآور: جستارهایی در باب آینده‌پژوهی / تالیف و ترجمه سعید خزایی، مصطفی حسینی گلکار
مشخصات نشر: تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۵۵۵ ص: جدول

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۰۴۱-۶۹-۹

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: ص.ع. به انگلیسی: Saeed Khazaei, Mostafa Hosseini Golkar. Essays on Futures Studies

یادداشت: کتابنامه: ص. ۵۴۸-۵۲۵.

یادداشت: نمایه

موضوع: آینده‌پژوهی

موضوع: آینده‌پژوهی -- روش‌شناسی

موضوع: برنامه‌ریزی سازمانی -- آینده‌نگری

شناسه افزوده: حسینی گلکار، مصطفی، -۱۳۶۱

شناسه افزوده: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور

رده‌بندی کتاب: ۱۳۹۴ خ ج ۴ / ۵۸۱۵۸ CB

رده‌بندی دیویی: ۲۱۰

شماره کتابخانه: ۴۱۶۱۹۴

“جستارهایی در باب آینده‌پژوهی”

تألیف: سر.م. سعید خزایی، مصطفی حسینی گلکار

ترجمه: سر.م. سعید خزایی، مصطفی حسینی گلکار

نمونه‌ها از: محمدهادی خزاعی

صفحه‌آرایی: دل‌آرام مهین‌ترابی

طراحی جلد: دل‌آرام مهین‌ترابی

ناشر: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور

تاریخ انتشار: ۱۳۹۴ بوبت باب‌شمار

شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۰۴۱-۶۹-۹

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: تداعی

توزیع و پخش: نشر چاپار ۸۸۸۹۹۶۸۰

نشانی ناشر: تهران، میدان ونک، خیابان ملاصدرا، خیابان شیراز جنوبی، خیابان سهیل، پلاک ۹

وبگاه: <http://www.nrisp.ac.ir>

تلفن: ۸۸۰۳۶۱۴۴

قیمت: ۴۰۰/۰۰۰ ریال

صحت مطالب این کتاب برعهده صاحبان اثر است.

تجدید چاپ این کتاب توسط سایر انتشارات: طبق توافق با صاحبان اثر به مدت ۷ سال منوط به اخذ موافقت از مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور است.

سر شناسه: خزایی، سعید، ۱۳۴۱ -

عنوان و نام پدیدآور: جستارهایی در باب آینده‌پژوهی/ تالیف و ترجمه سعید خزایی، مصطفی حسینی گلکار
مشخصات نشر: تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۵۵۵ ص: جدول

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۰۴۱-۶۹-۹

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: ص.ع. به انگلیسی: Saeed Khazaei, Mostafa Hosseini Golkar. Essays on Futures Studies

یادداشت: کتابنامه: ص. ۵۳۵-۵۴۸.

یادداشت: نمایه

موضوع: آینده‌پژوهی

موضوع: آینده‌پژوهی -- روش‌شناسی

موضوع: برنامه‌ریزی سازمانی -- آینده‌نگری

شناسه گروه: حسینی گلکار، مصطفی، -۱۳۶۱

شناسه افزوده: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور

رده‌بندی کنگره: ۱۳۲، ۱۵۸ / ۵ CB

رده‌بندی دهی: ۲، ۳

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۴۱۶، ۱۴۴

“جستارهایی در باب آینده‌پژوهی”

تألیف و ترجمه: سعید خزایی، مصطفی حسینی گلکار

ویراستار علمی: ادبی: امیر هوشنگ حیدری

نمونه خلاقانه: حمدهادی خزایی

صفحه‌آرایی: دل آرام، همین‌ترایی

طراحی جلد: دل آرام، همین‌ترایی

ناشر: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور

تاریخ انتشار: ۱۳۹۴ نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۰۴۱-۶۹-۹

لینتوگرافی، چاپ و صحافی: نداعی

توزیع و پخش: نشر چاپار ۸۸۸۹۹۶۸۰

نشانی ناشر: تهران، میدان ونک، خیابان ملاصدرا، خیابان شیراز جنوبی، خیابان سهیل، پلاک ۹

وبگاه: <http://www.nrisp.ac.ir>

تلفن: ۸۸۰۳۶۱۴۴

قیمت: ۴۰۰/۰۰۰ ریال

صحت مطالب این کتاب برعهده صاحبان اثر است.

تجدید چاپ این کتاب توسط سایر انتشارات: طبق توافق با صاحبان اثر به مدت ۷ سال منوط به اخذ موافقت از مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور است.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
کتاب در یک نگاه	۱۳
مقدمه	۱۷
پیشگفتار	۱۹
۱- آینده پژوهی در عصر حاضر	۲۴
۲- ادراک و اهمیت از آینده پژوهی	۲۴
۳- آینده پژوهی در مسیر کسب مآغازیت	۲۵
۴- آینده پژوهی، سنت حاکم و گسترش روش‌ها	۲۶
۵- نواهای تازه در آینده پژوهی	۲۹
۶- آینده پژوهی در ایران	۳۶
۷- فرجام	۳۷
فصل اول - شکل‌گیری آینده پژوهی ...	۳۹
جستار نخست - آینده پژوهی و چالش‌های آن در ایران	۴۱
۱- اشاره	۴۲
۲- پیدایش آینده پژوهی مدرن، علل و زیرساخت‌ها	۴۴
۳- موانع و چالش‌های گسترش و کاربست آینده پژوهی در ایران	۵۷
۴- آینده پژوهی ملی در مسیر کسب مآغازیت و جایگاه	۶۱
۵- توصیه‌نگاری	۶۱
۶- نتیجه‌گیری	۶۳
جستار دوم - اچ.جی.ولز و ظهور مطالعات آینده پژوهی	۶۵
فصل دوم - مبانی معرفت‌شناسی	۷۷
جستار سوم - بنیان‌های آینده پژوهی مدرن	۸۱
۱- چستی و چرایی مطالعات آینده	۸۱
۲- آینده پژوهی، حوزه‌ای نو در عرصه دانش	۸۳
۳- آینده؛ سودایی همگانی	۸۵

۹۰	۴- تکوین آینده پژوهی مدرن
۱۰۶	جستار چهارم - آشنایی با انواع آینده پژوهی
۱۰۷	۱- آینده پژوهی پیش بینی کننده
۱۰۹	۲- آینده پژوهی فرهنگی-تفسیری
۱۱۱	۳- آینده پژوهی انتقادی
۱۱۴	۴- آینده پژوهی یادگیری حین عمل
۱۱۸	۵- مقایسه و جمع بندی
۱۲۱	جستار پنجم - آینده پژوهی، علم یا هنر؟
۱۲۱	۱- آینده پژوهی و مشروعیت حرفه ای
۱۲۲	۲- سنت های اروپایی و آمریکای شمالی
۱۲۵	۱- هنر و علم: جدایی شناختی
۱۲۶	۴- آیا آینده پژوهی نوعی علم تصمیم گیری است؟
۱۲۷	۵- هنر، علم و فلسفه
۱۲۸	۶- مسایل آینده به نابه تمام فرهنگي
۱۳۲	۷- نتیجه گیری: طلوع بصیرت فرا-عرفی
۱۳۳	فصل سوم- روش شناسی
	ستار ششم - نمای کلی چهار روش آینده پژوهی
۱۳۵	(دلفی، پویش محیط، مدیریت موضوعات و تحلیل موضوعات نوآیند)
۱۳۵۶	۱- روش دلفی - نمای کلی چهار روش آینده پژوهی
۱۵۴	۲- پویش محیط
۱۶۱	۳- مدیریت موضوعات
۱۶۴	۴- تحلیل موضوعات نوآیند
۱۷۴	۵- خلاصه و مقایسه
۱۷۹	۶- نتیجه گیری
۱۸۱	جستار هفتم - مدیریت پیش نگر در هزاره سوم
۱۸۳	۱- مدل فرایند تصمیم گیری در مدیریت پیش نگر
۱۹۷	۲- مدیریت پیش نگر و روش های پاسخ گویی
۲۰۱	۳- فرایند مدیریت موضوع

۲۰۴	۴- نتیجه‌گیری
۲۰۶	جستار هشتم - تحلیل روند: روش‌ها و چالش‌ها
۲۰۶	۱- اشاره
۲۰۷	۲- تحلیل روند "پاپ"
۲۱۵	۳- تحلیل روند به مثابه ابزار کسب و کار
۲۱۷	۴- تحلیل روند، ابزار برنامه‌ریزی راهبردی
۲۲۲	۵- تحلیل روند و آینده‌های گوناگون
۲۲۵	۶- تغییر پارادایم روش‌شناسی
۲۲۷	۷- نجات تحلیل روند برای آینده
۲۲۹	۸- نتیجه‌گیری
۲۳۱	جستار نهم - شش ستون آینده فناوری
۲۳۱	۱- اشاره
۲۳۲	۲- شمائی از بحث رهنگاشت فناوری (مداخل و گام‌ها)
۲۳۳	۳- جایگاه رهنگاشت فناوری
۲۳۶	۴- کاربردها و منافع تهیه رهنگاشت فناوری
۲۳۸	۵- تهیه رهنگاشت فناوری چیست؟
۲۳۹	۶- رهنگاشت فناوری چیست؟
۲۴۲	۷- چارچوب توسعه برنامه‌ریزی و کسب و کار برای تهیه رهنگاشت فناوری
۲۴۳	۸- دانش و مهارت لازم برای تهیه رهنگاشت فناوری
۲۴۴	۹- فرایند تهیه رهنگاشت
۲۵۷	۱۰- نمونه‌ای از رهنگاشت فناوری
۲۵۹	۱۱- برخی نکات و نتیجه‌گیری‌ها
۲۶۰	جستار دهم - کاربرد روش بازی برای درک الگوهای آینده؛ اجرای بازی سرکار
۲۶۰	۱- اشاره
۲۶۱	۲- شش ستون آینده و بازی سرکار
۲۶۷	۳- نقش آفرینی
۲۷۰	۴- نمونه پژوهی‌ها

فصل چهارم - برنامه‌ریزی بر پایه سناریو.....	۲۸۳
جُستار یازدهم - تحلیل سازمان یافته: آفرینش سناریوها و تدوین نظریه‌ها.....	۲۸۵
۱- اشاره	۲۸۵
۲- مقدمه و طرح مساله.....	۲۸۶
۳- اهداف جُستار.....	۲۸۹
۴- توسعه و تغییر در سازمان‌ها.....	۲۹۲
۵- برنامه‌ریزی سناریویی و تغییر سازمانی.....	۲۹۴
۶- نظریه و نظریه‌پردازی.....	۲۹۵
۷- دانش اقدام.....	۳۰۰
۸- نتایج و پیامدها.....	۳۱۱
۹- کمک‌ی که خلق دانشی تازه می‌انجامد.....	۳۱۲
جُستار هازدهم - بهبود تصمیم‌سازی و برنامه‌ریزی بر پایه سناریو.....	۳۱۴
۱- اشاره	۳۱۴
۲- مقدمه.....	۳۱۵
۳- مساله شکست تصمیم.....	۳۱۸۱۶
۴- تصمیم‌سازی پویا.....	۳۱۸
۵- ناپخردی.....	۳۲۸
۶- سناریو و برنامه‌ریزی بر پایه سناریو.....	۳۳۰
۷- نتایج.....	۳۳۹
جُستار سیزدهم - رویکرد سناریونویسی پِتر شوارتز.....	۳۴۳
۱- عدم قطعیت و سناریوها.....	۳۴۴
۲- ابعاد عدم قطعیت.....	۳۴۷
۳- نیروهای پِشران تغییرات.....	۳۵۳
۴- چارچوب‌دهی به سناریوها و منطق‌های مربوط به هر سناریو.....	۳۵۹
۵- ابعاد سناریوهای نظامی.....	۳۶۷
۶- منطق‌دهی به سناریوها.....	۳۶۸
۷- عناصر تشکیل دهنده ترکیب یک سناریو نظامی.....	۳۷۳
۸- تحلیل مضامین سناریوها (راهبردها، سیاست‌ها و پیامدها).....	۳۷۴
۹- علایم و هشدارها و نشانگرها.....	۳۸۴

۱۰- مباحث تکمیلی در برنامه‌ریزی برپایه سناریو	۳۸۹
۱۱- ویژگی‌های یک سناریوی خوب	۳۹۱
۱۲- شکاف میان مشاهده و باور	۳۹۲
جستار سیزدهم - بخش دوم- اصول کلی و عملی اجرای یک طرح سناریویی	۳۹۶
۱- مرحله آمادگی	۳۹۶
۲- مرحله آغاز تفکر سناریویی	۴۰۱
۳- مرحله ساختن طرح و نقشه سناریوها	۴۰۵
۴- مرحله جهت یابی	۴۰۸
۵- مرحله اکتاناف	۴۰۹
۶- مرحله آمادگی	۴۱۱
جستار چهاردهم - جنبه‌ها و نقش شگفتی‌سازها در بررسی آینده و تغییر الگوهای ذهنی	۴۱۲
۱- مقدمه	۴۱۲
۲- تاریخچه شگفتی‌سازها	۴۱۵
۳- توصیف شگفتی‌سازها از نگاه اندیشمندان	۴۱۸
۴- توصیف ویژگی‌های شگفتی‌سازها	۴۲۰
۵- چرخه عمر شگفتی‌سازها	۴۲۳
۶- طبقه‌بندی شگفتی‌سازها	۴۲۵
۷- اهمیت رویدادهای شگفتی‌ساز	۴۳۱
۸- آیا بررسی شگفتی‌سازها در مطالعات آینده اعتبار دارد	۴۳۴
۹- کاربرد شگفتی‌سازها	۴۳۶
۱۰- روش‌های سازمان‌دهی شگفتی‌سازها	۴۳۷
۱۱- مدیریت شگفتی‌سازها	۴۳۸
۱۲- مصادیق عملی شگفتی‌سازها در طول تاریخ و آینده	۴۴۰
۱۳- شگفتی‌سازها و پیش‌اندیشی پذیری	۴۴۲
۱۴- نتیجه‌گیری	۴۴۵
جستار پانزدهم - اهمیت سناریوهای شگفتی‌ساز	۴۴۷
۱- اشاره	۴۴۷
۲- اهمیت توجه آشکار به سناریوهای شگفتی‌ساز	۴۴۸

۳- نقش مناسب سناریوهای شگفتی‌ساز.....	۴۵۰
۴- ابزاری نظام‌مند برای شناسایی سناریوهای شگفتی‌ساز احتمالی.....	۴۵۲
۵- گزینش سناریوهای شگفتی‌ساز.....	۴۵۴
۶- مثالی از سناریوی شگفتی‌ساز: نخستین اپیدمی جهانی.....	۴۵۶
۷- دیگر فرضیات آسیب‌پذیر.....	۴۶۲
جستار شانزدهم - یک مورد کاوی: مالزی در پنجاه سال آینده: کندوکاوی با بهره‌گیری از روش آینده‌های بدیل.....	۴۶۵
۱- اشاره.....	۴۶۵
۲- چکیده.....	۴۶۵
۳- مقدمه.....	۴۶۵۶
۴- تئوریا، پدیدار و آفرینش آینده‌های بدیل.....	۴۶۷
۵- ارزیابی روش‌های به کار رفته و پیامدهای آن بر دستاوردها و بروندادها.....	۴۷۵
۶- روش‌های آینده‌های بدیل، چندگانگی ادراک: الگویی از تحلیل.....	۴۷۹
۷- سال ۲۰۵۷، یستم سالگرد استقلال مالزی: رقابت نیازها و چالش‌ها.....	۴۸۲
۸- آفرینش سناریوهای آینده‌های بدیل برای مالزی در سال ۲۰۵۷.....	۴۸۶
۹- نتیجه‌گیری.....	۴۸۸
خاتمه و بیان دغدغه‌ها با مخاطبان.....	۴۹۱
ضمایم (واژه‌نامه تهیه رهنما)	۵۰۹
نمایه اشخاص و اعلام.....	۵۲۷
کتاب در یک نگاه.....	۵۲۹

کتاب در یک نگاه

استقرار رشته‌های جدید - بویژه در فضای میان‌رشته‌ای - با چالش‌های متعددی روبرو است. خوانش‌های پراکنده و بعضاً تلفیقی و حتی متعارض رواج پیدا کرده و بسیاری محققان از ظن خود یار این مسیر می‌شوند.

در چنین وضعیت هنوز هندسه کلی و جامع رشته ترسیم نشده و یا مورد اجماع قرار نگرفته - و اغلب صورت گریته‌برداری - است. بسیاری عناوین هنوز به بلوغ لازم نرسیده‌اند و یا به اندازه کافی شناخته نشده‌اند.

"جُستارها" در چنین فضا نی‌شکل می‌گیرند و اغلب شاخص‌های راهنمایی برای حوزه‌های پژوهشی جدید را موه‌باز هستند.

بسیاری مدخل‌های مهم که هنوز بایگاد اصلی خود را در کلیت رو به تکامل دانش مربوطه نیافته‌اند؛ در جُستارها رسمیم برای طرح می‌یابند. همچنین جُستارها کمک می‌کنند تا پژوهشگران به لبه‌های دانش ورود کرده و شاهره‌های تحقیقاتی اصلی را بیابند.

مجموعه حاضر در چهار بخش کلی به مباحثی درباب شکل‌سین آینده‌پژوهی، مبانی معرفت‌شناسی، روش‌شناسی و سناریونگاری می‌پردازد. آراء تفکران متعدد و از طیف‌های گوناگون - از جمله اچ. جی. ولز، وندل بن، اسلاتر، عنایت‌اله و دیگران - در این میان واکاوی شده و به بررسی چالش‌های اکنون و آینده حوزه آینده‌پژوهی پرداخته شده است. این جُستارها از مقدمات و مباحث تاریخی آغاز کرده و به تدقیق در سناریونگاری - که به تعبیری خروجی آرمانی آینده‌پژوهی است - می‌انجامد.

تلاش شده است تا در این جستارها تنوع فلسفی، موضوعی، مفهومی و روشی رویکردها و مکاتب گوناگون در آینده پژوهی لحاظ گردد.

بدین منظور مجموعه‌ای از مقالات حوزه آینده پژوهی با رویکرد حرکت به سمت بومی سازی دانش آینده پژوهی و ایجاد درک واحد و مشترک از این شاخه بر مبنای بسط ادبیات تخصصی آن گردآوری و تدوین شد.

مقالات انتخاب شده، اغلب به یکی از مباحث کاربردی و چالشی آینده پژوهی پرداخته‌اند و نگارش اولیه اکثر آنها مرهون همکاری دانشجویان مقطع دکترای بنار آقای دکتر سعید خزائی (در دانشگاه‌های تهران، بین‌المللی امام خمینی، مرکز تحقیقات، سیاست علمی کشور و دانشگاه عالی دفاع ملی) بوده است.

این مهم، نخست نشان از آن دارد که آینده پژوهی می‌تواند پس از طی مراحل تثبیت، به تقویت محتب خاص خود در ایران نائل شود.

این جستارها در یک پیش‌گفتار؛ چهار فصل؛ یک خاتمه، ضمایم و پیوست‌ها تنظیم شده‌اند. در پیش‌گفتار، تأاهی به راه آمده و برخی از چالش‌ها و افق‌های پیش رو افکنده شده و در فصل ۱ به ترتیب موضوعات تاریخی؛ مبانی، معرفت‌شناسی؛ روش‌شناسی و سناریو گذرانده شده‌اند.

نگاهی به فهرست تفصیلی و جامع کتاب به خوبی بااختار و چهارچوب آن را مشخص می‌سازد. لازم به اشاره است که تفکرات مبحث سناریو^۱ از دیگر روش‌ها به دلیل اهمیت آنها و نقش سناریوها در وحدت بخش و تکمیل و تدوین نهائی فعالیت‌های آینده پژوهی بوده است.^۲

۱. سناریو در فرهنگستان ادب پارسی با واژه فرانسه معادل سازی شده است که به دلیل رواج فراوان واژه سناریو در متن کتاب از سناریو استفاده شده است.

۲. همان‌گونه که وندل بل نیز در آخرین مبحث مجاد اول از "مبانی آینده پژوهی" اشاره کرده: "سناریو‌ها برای آینده پژوهی، وحدت روش‌شناختی به ارمغان می‌آورند."

آنگونه که خوانندگان محترم خواهند دید، جستارها اگرچه متوجه مباحث نو در آینده‌پژوهی بوده اند اما تا حد ممکن با سلاست بیان و کاربرد - محور تدوین شده‌اند تا راه‌گشای تحقیقات در این حوزه‌ها باشند.

www.ketab.ir

مقدمه

نگارندگان بر خود فرض می‌دانند تا مراتب قدردانی را نسبت به همه عزیزانی که در فراهم‌سازی مقدمات تکمیل این اثر؛ به هر نحو و تا هر اندازه همکاری داشته‌اند؛ ابراز نمایند. بویژه از سرکار خانم مهندس شهرابی و همچنین دانشجویان مقطع دکتای آینده‌پژوهی دانشگاه‌های تهران؛ امام خمینی (ره)؛ دانشگاه عالی دفاع ملی و مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور که نسخه مقدماتی شماری از مقالات حاضر را تهیه و یا در تکمیل منابع نقش داشتند؛ هرچند گذر زمان نام برخی از این عزیزان را به دست فراموشی سپرده اما لازم است از آقایان دکتر امیرھوشنگ حبیبی، محمد مهدی مولانی؛ دکتر علی مرتضی بی‌رنگ؛ محسن کشاورز ترک و دکتر عیسی شایسته‌پورز ترک یاد کنیم. موفقیت همه این عزیزان را از خداوند منان خواستارم.

تلاش نموده‌ایم تا نکات و صحبت‌هایی که - به‌طور سقاط تنها از طریق دیالوگ قابل انتقال‌اند و - معمولاً در آثار درج می‌شوند را در مسائل جستارها و خاتمه اثر بگنجانیم.

امید است مجموعه حاضر، با وجود کاستی‌ها، گامی در راستای اعطای دانش آینده‌پژوهی در کشور بردارد.

اساتید؛ فرهیختگان؛ دانشجویان و عموم خوانندگان گرامی می‌توانند دیدگاه‌ها و نظرات خود را از طریق ناشر و یا آدرس پست الکترونیکی نگارندگان مطرح نمایند.

سرانجام این مجموعه بدون پیگیری و دلسوزی شماری از اندیشه‌ورزان بویژه آقای دکتر سجادی‌فر رئیس و همچنین اعضای محترم شورای نشر مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور به انجام نمی‌رسید؛ که بدین وسیله از ایشان کمال تشکر را داریم.

سعید خزائی^۱

مصطفی حسینی گلکار^۲

۱۳۹۴

1. Saeedkhazae@Yahoo.Com

2. Mhq.Golkar@Gmail.Com